

KOMMUNEDELPLAN

FOR

KULTURMINNER

I

MARKER

FORORD

I de senere årene har kulturvernet blitt styrket gjennom kulturminneloven og plan- og bygningsloven. I NOU 1. 2002 "Fortid former framtid" signaliserte Miljøverndepartementet at flere oppgaver innen kulturminnevernet etter hvert skal legges til kommunene, og at kommunale kulturminneplaner kan være gode verktøy i arbeidet med å øke bevisstheten og innsatsen for kulturminnene i kommunene.

29.10.2002 vedtok kommunestyret i Marker at det skulle utarbeidet en kulturvernplan for Marker. En slik planprosess må følge plan- og bygningsloven. Den bygger bl.a. på prinsippene om lokal folkevalgt styring, medvirking fra befolkningen og berørte fagorganer.

I Marker plan- og miljøutvalgs møte 15.01.2008 ble det nedsatt en plankomite. Den har bestått av Gunnar Leren, leder for plan- og miljø-utvalget, Theodor Bye, plan- og miljø-utvalget, Marit Egeberg Krog, Marker historielag, Reni Braarud, Venneforeningen Haldenvassdragets Kanalmuseum og Grete Brustad Nilsen, Marker kommune, sekretær.

30. januar ble det annonsert i Smaalenenes avis om oppstart av planarbeidet og bedt om innspill innen 31. mars. Det ble samtidig lagt ut på kommunens hjemmeside. 5. februar ble det avholdt et offentlig møte på Bo- og servicesenteret. Både 31. januar og 14. februar ble det dessuten informert om den i nærradioen. Det har også blitt orientert om dette i Tirsdagsklubben, som har bidratt med informasjon om forskjellige typer kulturminner i Marker. Ellers er det innhentet opplysninger fra forskjellige lokalhistoriske kilder og fra lokalkjente folk etter behov.

Planen er drøftet med administrasjonen innen landbruk, miljø og teknisk, og fylkeskonservatoren og Fortidsminneforeningen har vært konsultert.

Denne planen er ikke bare et styringsdokument, men er forsøkt utformet slik at den også kan gi litt informasjon og kunnskap om kulturarven i Marker

Planen vil bli lagt ut til offentlig ettersyn.

Marker, 25. n

I de senere årene har kulturvernet blitt styrket gjennom kulturminneloven og plan- og bygningsloven. I NOU 1. 2002 "Fortid former framtid" signaliserte Miljøverndepartementet at flere oppgaver innen kulturminnevernet etter hvert skal legges til kommunene, og at kommunale kulturminneplaner kan være gode verktøy i arbeidet med å øke bevisstheten og innsatsen for kulturminnene i kommunene.

29.10.2002 vedtok kommunestyret i Marker at det skulle utarbeidet en kulturvernplan for Marker. En slik planprosess må følge plan- og bygningsloven. Den bygger bl.a. på prinsippene om lokal folkevalgt styring, medvirking fra befolkningen og berørte fagorganer.

I Marker plan- og miljøutvalgs møte 15.01.2008 ble det nedsatte plankomite. Den har bestått av Gunnar Leren, leder for plan- og miljø-utvalget, Theodor Bye, plan- og miljø-utvalget,

Marit Egeberg Krog, Marker historielag, Reni Braarud, Venneforeningen Haldenvassdragets Kanalmuseum og Grete Brustad Nilsen, Marker kommune, sekretær.

30. januar ble det annonsert i Smaalenenes avis om oppstart av planarbeidet og bedt om innspill innen 31. mars. Det ble samtidig lagt ut på kommunens hjemmeside. 5. februar ble det avholdt et offentlig møte på Bo- og servicesenteret. Både 31. januar og 14. februar ble det dessuten informert om den i nærradioen. Det har også blitt orientert om dette i Tirsdagsklubben, som har bidratt med informasjon om forskjellige typer kulturminner i Marker. Ellers er det innhentet opplysninger fra forskjellige lokalhistoriske kilder og fra lokalkjente folk etter behov.

Planen er drøfte med administrasjonen innen landbruk, miljø og teknisk, og fylkeskonservatoren og Fortidsminneforeningen har vært konsultert.

Denne planen er ikke bare et styringsdokument, men er forsøkt utformet slik at den også kan gi litt informasjon og kunnskap om kulturarven i Marker

Planen vil bli lagt ut til offentlig ettersyn.

Marker, 25. november 2008

Eva Enkerud
rådmann

Grete Brustad Nilsen

INNHALDSFORTEGNELSE

Forord	1
Innhold	2
1. Innledning	3
2. Målsetting	4
3. Organisering av den offentlige kulturminneforvaltningen	5
• Miljødepartementet og Riksantikvaren	5
• Kulturhistorisk museum	5
• Fylkeskommunen	5
• Kommunen	5
4. Frivillige kulturvernorganisasjoner	6
• Fortidsminneforeningen	6
• Norsk kulturarv	6
• Lokale foreninger	6
5. Føringer/rammevilkår	6
• Statlige føringer	6
• Kommuneplan	7
6. Virkemidler i kulturminnevernet	9
• Juridiske	9
• Økonomiske	11
• Informasjon/holdningskapende	12
7. Kulturminner i Marker (en oversikt)	13
8. Hva har hittil skjedd?	14
• Fredede kulturminner	14
• Regulert til spesialområde bevaring	14
• SEFRAK-registeret	14
• Nedlagte boplasser	14
• Bygdesamlingen	15
• Intervjuer	15
• Fotohistorie	15
9. Innspill til planen	15
10. Kriterier for verneverdivurdering	16
11. Handlingsplan	17
• Oversikt over tiltak	22
• Tidsplan	23

1. INNLEDNING

Kulturminneloven definerer kulturminner som ”*alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til*”. Når kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng, kalles det for et *kulturmiljø*.

Så lenge mennesker har eksistert, har de satt spor etter seg i sine omgivelser. Disse kulturminnene og kulturmiljøene knytter oss til vår felles forhistorie og minner oss om andre levesett og livsvilkår enn vi selv opplever. Gjennom dem er fortiden til stede i nåtiden. De utgjør vår felles hukommelse og er uerstattelige kilder til kunnskap om menneskers liv og virke gjennom tidene. De representerer opplevelsesverdier og skaper tilhørighet og trivsel og et grunnlag for lokal identitet.

Kulturminner og kulturmiljøer er ikke fornybare ressurser. De representerer noe varig og stedlig i et samfunn som er i stadig endring. Stadig flere kulturminner forsvinner som følge av inngrep og byggevirksomhet av ulikt slag. En regner med at ca. 1 prosent av kulturminnene forsvinner årlig. En rekke undersøkelser viser at et stort flertall av befolkningen (85 – 95%) synes det er viktig å verne dem. For mange mennesker er det av betydning at et sted gir uttrykk for kvalitet, estetikk og historisk forankring når de skal velge boområde eller arbeidsplass. Og som turister er det gjerne kulturminner/miljøer vi oppsøker.

Marker kommune er rik på kulturminner. De er viktige ressurser for dagens og framtidens samfunn. Det forplikter oss til å forvalte dem med respekt for dem som har levd før oss, og med omtanke for dagens og morgendagens mennesker. Denne planen skal bidra til å sikre denne kulturarven.

2. MÅLSETTING

Målsettingen med denne planen er å sikre Markers kulturminner og kulturmiljøer som viktige kunnskaps-, opplevelses- og bruksverdier for fremtiden. Den skal bidra til å skape forståelse og respekt for den enestående kulturarven vi har og være en rettesnor for forvaltning av kulturminnene og en beredskapsplan mot kulturminnetap. Den skal bidra til å gi en forutsigbarhet i langsiktig arealplanlegging der de kulturhistoriske verdiene blir ivaretatt. Den skal fungere som en informasjonsbase, veileder og bidra til bedre saksbehandling.

Visjon for kulturminnearbeidet:

Kulturminner og kulturmiljøer skal bidra til å styrke tilhørighet, trivsel og verdiskaping i Marker.

Dette skal skje gjennom å:

- *dokumentere* de viktigste kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen
- *bevare* et representativt utvalg av forskjellige kulturminner og kulturmiljøer.
- *tilrettelegge* for tilgjengelighet til kulturminnene og bruke dem på deres premisser.
- *synliggjøre* kulturminner og kulturmiljøer gjennom ulike typer informasjon.
- *å informere om byggeskikk og vern av kulturhistoriske bygninger*
- *bruke kulturminneplanen som et styringsverktøy* for kommunens plan- og byggesaksbehandling og som retningsgivende ved behandling av tilskuddsaker innen landbruk og kulturvern.
- bidra til at *skolen bruker kulturminner aktivt* i sin undervisning.

Målgrupper er grunneiere, innbygger generelt, skolen, lokalpolitikere og administrasjon i kommunen.

Vi, statens regent, vil at det skal gjøres en ende på det uvesen som allerede lenge har vakt vår avsky, fordi det tillater at man ødelegger den ærverdige stats åsyn. Vi vet at både her og der ødelegges bygninger som har alderens smykke – gamle bygninger som dog snarere, da de bidrar til statens glans, skulle vernes ved borgernes kjærlighet. Derfor befaler vi gjennom en alminnelig lov at alle byggverk som av de gamle er reist til nytte eller kunstglede, ikke må vanvyrdes eller ødelegges av noen.

Keiser Majorianus år 459.

Overtredelse av loven straffes med bøter og pisking, eller i de groveste tilfelle med at hånden blir hogd av.

3. ORGANISERING AV DEN OFFENTLIGE KULTURMINNEFORVALTNINGEN

Ansvar for kulturminneforvaltningen i Norge er delt mellom forskjellige forvaltningsnivåer: staten, regional forvaltning og kommunen. De har forskjellige roller, myndighet og ansvar.

Miljødepartementet og Riksantikvaren

Regjering og Storting utarbeider nasjonale mål for miljøvernarbeidet. Riksantikvaren, som er et eget direktorat under Miljøverndepartementet, har det statlige ansvaret for nasjonal kulturminneforvaltning og kulturminneloven. Riksantikvaren er en rådgivende og utøvende faginstans for forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer og gir bl.a. faglige bidrag til departementet. SEFRAK (Sekretariat for registrering av faste kulturminner) er plassert hos Riksantikvaren.

Riksantikvarens arbeidsfelt er

- faste fornminner fra middelalderen (kirker, kirkeanlegg, kloster, borger, befestninger)
- faste kulturminner fra nyere tid
- fredningssaker
- forvaltning av fredete bygg og anlegg
- Fartøyvern

Kulturhistorisk museum

Universitets kulturhistoriske museer i Oslo har det arkeologiske ansvaret for oldsaker og middelaldergjenstander for vårt område på vegne av Staten. Den har ansvaret for innsamling, konservering, formidling og forskning og for registrering av fornminner for det økonomiske kartverket, kontroll og reguleringsplaner, veiplaner m.m. Samlingene er bygd opp dels ved at finnere leverer inn gjenstander, dels gjennom arkeologiske utgravninger.

Fylkeskommunen

Fylkeskommunen er det regionale forvaltningsorgan for alle typer kulturminner.

Fylkeskonservatorens oppgaver er

- faglig veiledning overfor kommuner og privatpersoner
- medvirkning og kontroll ved utarbeidelse av kommunale og fylkeskommunale oversikts- og detaljplaner
- meldetjeneste/kontakt med de sentrale fagmyndigheter.
- forvaltningsansvar for fredede bygninger.
- behandle alle kommuneplaner.

Kommunen

Det er først og fremst kommunens ansvar å ta vare på sin kulturminnearv for fremtiden.

Det er gjennom arealplanlegging og ved behandlingen av bygg- og rivingssaker (etter Plan og bygningsloven) at kommunen kan drive et aktivt kulturminnevern. I tillegg har kommunen myndighet etter flere særlover som berører kulturminner, bl.a. som lokal landbruksmyndighet og som økonomisk ansvarlig for vedlikehold av kirker og kirkegårder. Kulturminnevern ligger under kulturetaten, men forvaltning skjer på tvers av etatene. Både miljø, teknisk og landbrukskontoret behandler saker som vedrører kulturvern.

4. FRIVILLIGE KULTURVERNORGANISASJONER

Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring

fungerer som et landsomfattende faglig forum for antikvariske spørsmål. Foreningen har utgitt en rekke fagtidsskrifter som gir gode råd i forbindelse med restaurering av eldre bygninger, hager m.m. Foreningen har egen avdeling i Østfold.

Norsk Kulturarv

har som formål å bidra til vern av kulturarven gjennom bærekraftig bruk. Det er en ideell stiftelse som har som motto: *Vern gjennom bruk*. De gjennomfører praktiske tiltak i samarbeid med næringsliv og offentlige styresmakter.

Lokale foreninger

Marker har en rekke foreninger som har som hovedformål å ta vare på Markers historie og kulturminner: Marker historielag, Basmokomiteén og Venneforeninger både for Haldenvassdragets Kanalmuseum, DS Engebret Soot, Tyndelsrud, Jørnehaugen og Kroksundfergen. Disse har gjort og gjør en avgjørende innsats for kulturvernet i Marker. Men også andre foreninger, som ikke har dette som hovedformål, har gjort og gjør mye for Markers historie, bl.a. fotoklubben, orienteringslaget, bondekvinne/bygdekvinnelag og 4H.

Skolen

Elever har vært med på å rydde enkelte kulturminner.

5. FØRINGER/ RAMMEVILKÅR

Denne kulturminneplanen må utarbeides i overensstemmelse med nasjonale og lokale retningslinjer og planer.

Statlige føringer

Vern av kulturminner skal inngå som en del av et helhetlig miljøvernarbeid og forvaltes som del av en bærekraftig utvikling (Stortingsmeld. nr. 8/1999-2000). Med bakgrunn i kulturminneutvalgets utredning NOU 2002:1 "Fortid former fremtid" utarbeidet regjeringen St.meld. nr. 16 (2004 – 05) "Leve med kulturminner", en handlingsplan for kulturminnepolitikken frem mot år 2020:

Det strategiske målet for kulturminneforvaltningen er:

"Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser og som grunnlag for opplevelse og videreutvikling av fysiske omgivelser. Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv som kunnskapsressurser og som grunnlag for opplevelser." (St.prp.nr 1.)

Mål:

Kulturminnene og naturressursene er hovedelementer i en samlet miljø- og ressursforvaltning. Kulturminnepolitikken utformes blant annet gjennom de årlige statsbudsjettene og andre stortingsdokumenter. I behandlingen av St.meld nr. 8 Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand (1999-2000), ga Stortinget sin tilslutning til følgende mål som trekker opp to perspektiver på vern:

- *"Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser, og som grunnlag for opplevelse og videreutvikling av fysiske omgivelser.*
- *Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv som kunnskapsressurser og som grunnlag for opplevelse."*

De nasjonale resultatmålene for vern av kulturminner og kulturmiljøer, går i korthet ut på å:

- *minke tapet av kulturminner og kulturmiljøer generelt*
- *fjerne etterslepet når det gjelder behov for istandsetting og vedlikehold av det representative utvalget av kulturminner og kulturmiljøer*
- *sikre en bedre representativitet i utvalget av varig vernet kulturmiljøer*

Kommuneplan for Marker 2005 – 2017

Kommuneplan for Marker 2005 – 2017 ble revidert 10. oktober 2005. Den inneholder en rekke bestemmelser og omtale som vedrører kulturminner og kulturmiljøer. Nedenfor følger en rekke utdrag som viser dette:

Under **Overordnede mål og visjoner:**

- *Marker kommune skal tilby sine innbyggere trygge livsløpsbetingelser i et robust samfunn som prioriterer sikkerhet, miljø og kultur. Marker kommune skal være en av Østlandets beste bokommuner*

Under **Næring** er det oppført bl.a. følgende mål:

- *Marker kommune skal bidra til å gjøre regionen vår attraktiv slik at folk finner seg til rette og trives.*
- *Opplevelsestilbud skal prioriteres som utviklingsområde*

Bl.a. følgende strategier:

- *Motivere landbrukets utøvere til å utnytte lokale ressurser*
- *Utvikle regionens reiselivstilbud og gjøre regionene ledende på utmark- og vassdragsbasert turisme*

Det ønskes bl.a. fokus på reiselivsutvikling, bygdebegeistring og kulturbasert næring.

Under **Kultur og fritid:**

Bl.a. følgende mål:

- *Bidra til å fremme livskvalitet slik at Marker blir en god og attraktiv bo- og oppvekstkommune*
- *.....De kulturtradisjoner som finnes, skal tas vare på, samtidig som man må gi rom for nye kulturytringer*

Under **tiltak:** *Satse på sluseområdet.*

Under **Kulturvern**

Kulturminner og kulturmiljøer er med på å skape tilhørighet til bygda. De er også interessante i turistsammenheng, ikke minst området rundt slusene, som fungerer som et "utstillingsvindu" for Marker. Det er viktig å bidra til en videreutvikling av dette området i samarbeid med de frivillige kreftene.

Under **Areal, sikkerhet og miljø**

Marker kommune skal ved et sektorovergripende miljøvern arbeide for å bevare naturens mangfold, sørge for en framtidsrettet bruk av natur- og kulturmiljøene og fremme befolkningens livskvalitet.

Under **Arealdelen** foreslås følgende området sikret som spesialområde bevaring:

- Basmo. Forterrengtet til festningen.
- Området rundt Rødenes kirke og prestegård. (Er allerede regulert)
- Vittenbergåsen (Vardåsen) batteri fra 1905 og tidligere varde
- Tyndelsrud gårdstun

Kommunedelplan Ørje 2007 – 2019

17.12.2007 vedtok kommunestyret denne planen. Visjonen for den er ”Ørje – et enda bedre sted å bo”. For at denne visjonen skal bli oppfylt, må det bl.a. tas ”hensyn til eksisterende arkitektur, kulturmiljøer, bygninger og anlegg med lokalhistorisk verdi” og til ”estetikk og biologisk mangfold”. Ett av virkemidlene for å oppnå det er bl.a. ”å utarbeide byggeskikkveileder med vekt på estetikk”. Under Kulturminner og kulturmiljøer i bestemmelser og retningslinjer til arealdelen står det følgende:

Det skal ved all utbygging tas hensyn til kulturminner og –miljøer. Før vedtak om riving, ombygging eller flytting av bygninger skal hver bygnings verdi kulturhistorisk og for kulturmiljøet i området inngå i vurderingen. Tiltak på bygninger av kulturhistorisk verdi sendes fylkeskonservatoren for uttalelse før vedtak. Dersom riving eller flytting av større bygninger foreslås i detaljplaner, skal det vurderes om det ved oppføring av nybygg skal innarbeides påbud i detaljplan om oppføring i samme utvendige fasade som eksisterende bygg, både arkitektonisk og i farge- og materialbruk.

Under retningslinjer står det følgende: *Ved vurdering av søknad om riving, ombygging eller flytting av eldre bygninger bør Stedsanalyse for Ørje sentrum legges til grunn.*

Tiltaksstrategi for landbruket i Marker 2005 - 2008

ble utarbeidet i samarbeid med Rødenes skogeierlag, Øymarks skogeierlag, Marker bondelag og politiske representanter. Det ble vedtatt 25.11.2004. I den er bl.a. vern og skjøtsel av kulturminner og kulturmiljøer prioritert:

”Hovedutfordringen her er forfall av eldre tunbebyggelse samt freda og verneverdige bygninger i landbruket på grunn av strukturendringer i landbruksdrift.

Mål:

- *Prioritere kulturminner og kulturmiljøer som bør skjøttes og gjøres tilgjengelig for allmennheten og prioritere bevaringsverdig tunbebyggelse.*
- *Bevare og skjøtte prioriterte kulturminner og kulturmiljøer og knytte skjøtsel av kulturminner nærmere jordbruket der det er mulig (eks. beiting)*
- *Bevare helhetlige gårdsmiljø ved istandsetting og skjøtsel av freda og verneverdige bygninger i landbruket*

6. VIRKEMIDLER I KULTURMINNEVERNET

I arbeidet med å ta vare på kulturminner og miljøer har vi både juridiske, økonomiske og informasjons- og holdningsskapende virkemidler.

1. Juridiske virkemidler

Det juridiske grunnlaget for kulturminnevernet er delt mellom flere forskjellige lover. De viktigste lovene er: Lov om kulturminner, Plan- og bygningsloven (PBL) og naturvernloven.

Lov om kulturminner av 9. juni 1978 med endringer av 3. mars 2000

§ 1. *Lovens formål.*

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Loven innebærer bl.a. at alle faste kulturminner før 1537 (fornminner) og stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537 – 1649 er automatisk fredet. Det er dessuten fastsatt en sikringssone på 5 meter rundt alle automatisk fredede kulturminner. Inngrep i fornminnet og sikringssona er forbudt. Dessuten gir loven mulighet for midlertidig og permanent fredning av kulturminner fra nyere tid som har spesiell arkitektonisk eller kulturhistorisk verdi. Eiere av fredete kulturminner kan ikke rive, flytte eller påbygge disse minnene uten godkjenning av rette myndighet.

Kommunen plikter å sende søknad om riving eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 til vedkommende myndighet senest fire uker før søknaden avgjøres. Vedtak om riving eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes vedkommende myndighet, dersom denne myndigheten har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring.

Når det ikke lenger er rimelig mulighet for å finne en eier, har staten eiendomsrett til: Løse kulturminne fra før 1537 (§ 4), mynter fra før 1650 og skipsfunn som er mer en 100 år. (§ 14). Finneren plikter å melde funnet til politiet på stedet, til Fylkeskommunen eller direkte til Kulturhistorisk Museum i Oslo.

Rundskriv fra Kirke og undervisningsdepartementet 12. febr. 1948

Ifølge dette rundskrivet bør gravminner eldre enn 100 år ikke tas bort eller flyttes uten i samråd med Riksantikvaren.

Plan- og bygningsloven av 14. juni 1985 med endringer senest 1. jan. 2008

Plan – og bygningsloven (PBL) er kommunens viktigste redskap for å ivareta hensynet til kulturminner og kulturmiljøer. Den skal tilrettelegge for arealbruk og bebyggelse til beste for den enkelte og samfunnet. Det ligger en forpliktelse til å integrere kulturminneverdier i plan- og byggesaksbehandlingen.

Kulturminner/miljøer kan i første rekke sikres gjennom kommuneplanens arealdel. PBL pålegger kommunen å utarbeide kommuneplan med arealdel. Her kan vises områder som er spesielt interessante i kulturminnesammenheng, og man kan båndlegge områder etter § 20 pkt. 4. Det forutsetter at det i løpet av 4 år utarbeides planer for videre oppfølging. Ved utarbeiding av reguleringsplaner gir § 25-6 anledning til å utarbeide bestemmelser for områder og bygningers eksteriør for å sikre kulturhistoriske verdier (regulere til spesialområde bevaring). § 33 ”, den såkalte ”pusteroms-paragrafen”, gir hjemmel for å

stoppe et uønsket byggeprosjekt, riving eller lignende. Den gjelder for to år. Innen den tid må det foreligge en reguleringsplan.

I forbindelse med byggesaker fastsetter PBL kommunens ansvar for å ivareta god byggeskikk. Disse paragrafene er:

Pbl §74.2 Planløsning og utseende – ”skjønnhetsparagrafen”

”Kommunen skal se til at et hvert arbeid som omfattes av loven, blir planlagt og utført slik at det etter kommunens skjønn tilfredsstillende rimelig skjønnhetshensyn, både i seg selv og i forhold til omgivelsene. Det skal bl.a. ha en god estetisk utforming i samsvar med tiltakets funksjon og med respekt for naturgitte og bygde omgivelser..... Kommunen kan utarbeide retningslinjer for estetisk utforming av tiltak etter loven.

Pbl §92 Andre bestemmelser – tredje ledd:

”Ved endring av bestående byggverk og ved oppussing av fasade gjelder §74.2 tilsvarende. Kommunen skal se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til en bygnings ytre, så vidt mulig blir bevart”.

Pbl § 79 *Kommunen kan forby bebyggelse som etter sin art eller størrelse avviker vesentlig fra det som er vanlig i strøket...*

Pbl. § 92 *Ved endring av bestående byggverk og ved oppussing av fasade gjelder §74.2 tilsvarende. Kommunen skal se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til et byggverks ytre, så vidt mulig blir bevart.*

Naturvernloven

Ifølge § 5 i naturvernloven kan en for å bevare egenart eller vakker natur- eller kulturlandskap legge ut arealer som landskapsvernområder. Det gjelder *”natureng, havnehager, setervoller og annet gammelt jordbrukslandskap og landskap rikt på fornminer. Men det kan også omfatte kulturlandskap som er i bruk og har bebyggelse. Forutsetningen er at det hele faller naturlig inn i det landskapet en vil ta vare på. Kulturlandskapet og landskapet omkring må sammen legges ut til landskapsvernområde.”*

Jordloven

Jordloven har betydning som hjemmelsgrunnlag for diverse forskrifter, delvis forskrifter som setter begrensninger for tiltak som kan ha negativ effekt for bevaring av kulturminner og delvis forskrifter som gir landbruket tilskuddsordninger etter jordbruksavtalen med økonomisk støtte for å ivareta vern av kulturminner, synliggjøring av kulturminner og lignende.

2. Økonomiske virkemidler

Forskjellige offentlige instanser gir økonomiske tilskudd til kulturvern. Bygninger som er fredet eller er regulert til spesialområde bevaring, har større sjanser til å få økonomiske tilskudd.

Riksantikvaren

- Riksantikvaren fordeler statlige midler til fredete bygg og anlegg og til skjøtsel av fornminner. Søknad sendes fylkeskonservatoren.
- Tilskudd til brannsikring og beredskapstiltak
- Tilskudd til Fartøyvern

Norsk kulturråd

Kulturrådet skal stimulere til prosjektbasert arbeid med bevaring, dokumentasjon og formidling av materiale som utgjør grunnlaget for økt kunnskap om kultur og levesett i Norge.

Norsk kulturminnefond

Fondets midler kan tildeles alle kategorier kulturminner og kulturmiljøer på land og under vann og flytende fartøyer. Det gis normalt ikke midler til museer eller bygninger i offentlig eie.

Fylkeskonservatoren

Fylkeskonservatoren forvalter to ordninger:

1. Statlige midler fra Riksantikvaren til bygninger og anlegg som er fredet etter kulturminneloven, samt til skjøtsel av fornminner m.v. Riksantikvaren treffer vedtak om fordeling etter innstilling fra fylkeskonservatoren.
2. Fylkeskommunale midler til andre verneverdige bygninger og anlegg.

Kommunene

Kommuner har gjennom en årrekke hatt bare kr. 20 – 25.000 til kulturvernformål. Disse midlene har blitt prioritert gitt til foreninger med hovedformål kulturvern. Ellers kan kommunen være behjelpelig med søknader til andre instanser. For øvrig har formannskapet ansvar for utdeling av Holtfondet, som skal gå til kulturelle og allmennyttige formål innen Marker kommune, fortrinnsvis Ørje.

Andre offentlige tilskudd

Det fins også andre offentlige tilskudd som kan gi støtte til kulturvernprosjekter. De er imidlertid ikke primært opprettet med tanke på kulturvern.

Friluftsmidler og spillemidler

Gjennom disse tilskuddsordningene kan det gis støtte til restaurering av gamle ferdselsveier som en ønsker skal brukes i friluftssammenheng. Henvendelse miljøvernkonsulenten i Marker.

SMIL: Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket

Formålet med dette tilskuddet er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket, utover det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift. Det kan bl.a. gis tilskudd til restaurering av freda og verneverdige bygninger. Prosjektene og tiltakene skal prioriteres ut fra lokale målsettinger og tiltaksstrategier. Henvendelse landbrukskontoret i Marker.

AK-tilskuddet

De aller fleste gårdsbruk får Landbruksdepartementets areal- og kulturlandskapstilskudd, et generelt produksjonstilskudd. Det forutsetter at man ikke foretar større endringer og inngrep i kulturlandskapet. Bl.a. kan man ikke fjerne åkerholmer, steingjerder eller rydningsrøyser, og ferdselsårer skal ikke oppdyrkes eller stenges. Henvendelse landbrukskontoret i Marker.

Innovasjon Norge

kan gi lån og tilskudd til delfinansiering av bedriftsutviklingsprosjekter og til bygdeutvikling. Restaurering/vedlikehold av verneverdige bygninger og anlegg kan f.eks. inngå som en del av et turistprosjekt. Henvendelse Vidar Østenby.

3. Informasjon og holdningsskapende virkemidler

Historisk kunnskap er en forutsetning for bevaring av våre kulturminner. Kjennskap til lokalhistorien, bygningsmiljøer og kulturmiljøer styrker vår identitet og tilhørighet og skaper en naturlig interesse for kulturarven. Skal vi forhindre at verdifulle kulturminner går tapt, må vi øke innsatsen i formidling og synliggjøring av vår lokale historie. Dette kan gjøres på forskjellige måter, bl.a. gjennom:

- Informasjonsbrosjyrer
- Historiske hefter
- Utstillinger
- Informasjonstavler
- Kulturhistoriske stier
- Kulturhistoriske vandringer
- Foredrag om lokalhistorie, kulturminner og miljøer
- Digitalt kartfesting av kulturminner
- Trekke frem gode eksempler på restaurering av gamle bygninger
- Utarbeide byggeskikkveileder
- Lage en kulturhistorisk avdeling i biblioteket
- Samarbeide med skolen

7. KULTURMINNER I MARKER

Det er mange forskjellige slags kulturminner i Marker. Med hjelp av bl.a. Tirsdagsklubben er det påbegynt en katalog over forskjellige kulturminner i Marker innen følgende grupper:

- a. Fornminner
- b. Jakt - fiske
- c. Varder
- d. Forsvarsanlegg
- e. Minnesmerker
- f. Veger/stier/broer/fergesteder
- g. Vassdrag – møller/kverner
- h. Kverner og sagbruk
- i. Kraftverk
- j. Fløtningsinnretninger
- k. Kanaler
- l. Båter, brygger, slip
- m. Bergverk og industri
- n. handel og håndverk
- o. Kirker og kirkegårder
- p. Skoler
- q. Andre offentlige bygninger
- r. Bedehus/misjonshus
- s. SEFRAK-registrering

Denne katalogen er ingen fullstendig oppgave, men et første forsøk på å lage en oversikt over de mange kulturminnene vi har i Marker. Denne listen bør suppleres etter hvert.

Foruten de faste kulturminnene, tar vi også med litt om bygdesamlingen (gjenstander), gamle foto, gamle navn, intervju, registre og annen historisk dokumentasjon. Dette er ikke kulturminner, men de gir informasjon om Markers kulturhistorie og er et viktig grunnlag for kulturminnevernet i Marker.

Haldenvassdragets Kanalmuseum

Museet har et spesielt ansvar for kulturhistorien knyttet til skogen og vassdraget. Det omfatter skogbruk, fløtning, kanalene, dampbåtene, Ørje Brugs Træsliberi m.m.

8. HVA HAR SKJEDD HITTIL?

Det har allerede skjedd en del når det gjelder å verne kulturminnene og dokumentere Markers historie.

Fredede kulturminner

Kulturminner fra før 1537 og hus fra før 1650 er automatisk fredet. Nedenfor følger en liste over bygninger/anlegg som er fredet. Rødenes kirke og Klund kirketuft er automatisk fredet. Resten er vedtaksfredet.

- Basmo festning, bare selve kollen og retranchementet
- Rødenes kirke
- Rødenes prestegård og stabbur
- Klund kirketuft
- Lund gård – hovedbygningen
- Ørjefortene; Søndre og Nordre fort
- Kanalbrua ved Ørje sluser.
- Ørje Vegstasjon med fem bygninger (Eksteriør, interiør med fast inventar)

Følgende områder er *regulert til spesialområde bevaring*

- Rødenes kirke med kirkegård samt presteboligen med hage og stabbur.
- Mosebyneset: steinalderboplasser i "Sauelauga, båtslippen lengre syd og smie/verksted nord i Neset.
- Gårdsbebyggelsen på Brårud gård, Ørje
- Ørje Brug og sluseområdet
- Otteidkanalen: Østre og Vestre kanal og verneverdig bebyggelse på både Østre og Vestre Otteid
- Nebba: et område rundt en hellekiste øst for Svinevika.

Kulturminner

På 1970-tallet stod utbyggingsavdelingen ved Fylkesmannen i Østfold ansvarlig for en inn-samling av opplysninger om kulturminner i fylket. En rekke personer i Marker sendte inn registreringsskjemaer med opplysninger om diverse kulturminner. En perm med disse skjemaene er tilgjengelig på Biblioteket.

SEFRAK–registrert

SEFRAK ("Sekretariatet for registrering av faste kulturminner") er et nasjonalt register over faste kulturminner (dvs. bygninger) eldre enn 1900. Bygningene i Marker ble fotografert og registrert på begynnelsen av 1980-tallet.

Nedlagte boplasser

I 1968 tillyste Marker Sparebank en konkurranse om registrering av nedlagte boplasser. I den forbindelse er det samlet inn mange opplysninger som er samlet i et hefte. På bakgrunn av disse opplysningene har Marker historielag merket de fleste av disse boplasser.

I en historisk sammenheng er det ikke bare viktig med de faste kulturminnene vi finner i terrenget. Vi har også gjenstander, intervjuer, gamle fotografier

Bygdesamlingen

Denne samlingen består av diverse innbo, gjenstander m.m. Kommunen eier samlingen, mens Marker historielag og én representant for kommunen utgjør styret for samlingen. Disse gjenstandene er plassert i biblioteket, utenfor et kontor og i kjelleren i rådhuset, på Kanal-museet og i Åsmundrudstua. Det er ikke foretatt en fullstendig registrering av samlingen.

Intervjuer på lydbånd

Borgarsyssel museum (v. Ole Ulsrød og Kristian Strømshaug) foretok en rekke intervjuer med eldre mennesker på 1970- og 1980-tallet. Disse intervjuene inneholder en rekke interessante historiske opplysninger. De er imidlertid spilt inn på gamle kassetter. Disse må overføres til nye CDer for å tas vare på.

Fotohistorie

Kanalmuseet har gjennom en årrekke samlet inn og fått avfotografert gamle fotografier fra Marker. Disse har blitt oversendt Østfold fylkes bildearkiv. I 2006 ble Fotohistorisk forum opprettet. Det består av fotoklubben, historielaget og kanalmuseet. De er i full gang med å samle inn gamle foto fra hele Marker.

9. INNSPILL TIL PLANEN

Ved oppstart av planarbeidet etterlyste komitéen innspill til planen. Vi har fått noen innspill:

Marker historielag er først og fremst opptatt av de nyere kulturminnene som husmannsplasser, fløteinnetninger, dammer, gamle sager, møller, smier og andre minner fra den tidlige industrialiseringen, men også eldre bygninger på gamle gårdstun, gamle ferdselsveier og gamle navn. De ønsker å fotografere og GPS registrere disse kulturminnene og deretter legge dem ut på nettet.

Stiftelsen Haldenvassdragets Kanalmuseum ser det som spesielt viktig å ta vare på kulturminner som er tilknyttet kanalen, men er også opptatt av at man tar vare på andre kulturhistoriske bygninger i Marker. De anbefaler at disse klassifiseres, og at det utarbeides retningslinjer for byggesaksbehandling av disse. De er også interessert i å lage en utstilling av de fremste kulturminnene vi har i Marker.

Stiftelsen DS "Engbret Soot" er svært interessert i å ta vare på det historiske miljøet som er tilknyttet den gamle dampbåttrafikken, spesielt slusene, de gamle bryggene og slippen. De ønsker et levende vassdragsmiljø med kulturminner som er tilgjengelig for mange typer aktiviteter.

Selve Basmo festning (kollen) og de ytre festningsverkene (retranchementet) ble fredet i 1984. *Basmokomiteén* forslår nå at også at terrenget mellom disse områdene (langs den gamle festningsveien) blir fredet slik at fredningsbestemmelsene blir gjeldende for hele området. Dessuten ber de om at det anlegges en parkeringsplass ved hovedveien nedenfor festningen.

Jordbrukssjefen anser at en registrering og prioritering av kulturminnene i Marker vil være til god hjelp for å kunne innvilge tilskudd til gjennomføring av tiltak som ivaretar natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet. Kartleggingen vil også kunne utløse større andel av tilskuddspotten fra sentralt hold til kommunen, når vi kan vise hvilke kulturminner vi har.

Gjennom arbeidet med å hjelpe kommunens grunneiere til å utarbeide miljøplaner for sine gårdsbruk, var det meget stor interesse for natur- og kulturminner i nærmiljøet blant disse.

På informasjonsmøtet etterlyste Ragnhild Iversen et skolemuseum som var mer synlig.

10. KRITERIER FOR VERNEVERDIVURDERING

Til verdivurdering av kulturminner og kulturmiljøer er det fra sentralt hold utarbeidet et sett kriterier som legges til grunn for vurderingen av verneverdi. Følgende kriterier vektlegges når valg skal foretas:

Kriterier knyttet til kulturminner/miljøer som kilde til kunnskap om fortiden:

- *Representativitet.* Dette må ses i sammenheng med begrepene sjelden og typisk og begrepene variasjon og mangfold
- *Sammenheng/miljø.* Enhetlige bygningsmiljøer. Sammenheng og kontinuitet.
- *Autentisitet* (Opprinnelighet og ekthet). Handler mye om kunnskap- og opplevelsesverdi.
- *Fysisk tilstand* – om det lar seg bevare.

Kulturminner/miljøer som grunnlag for opplevelse

- *Identitet/symbolverdi.* Følelsen av tilhørighet og gjenkjennelse. Vektlegge markante trekk som gjennom lang tid er blitt identifisert med stedet. Kan være symbol på et lokalmiljø eller en viktig hendelse.
- *Arkitektonisk/kunstnerisk kvalitet*

Kulturminner som bruksressurser

- *Økonomi/bruk.* Sammenheng med den fysiske tilstanden.
- *Økologi.* Bærekraftig utvikling: må imøtekomme dagens behov uten å ødelegge for fremtidige generasjoner. Miljøbelastning (energiforbruk, forurensning og avfall).

Kriterier det legges mest vekt på, er avhengig av de aktuelle kulturminnene eller kulturmiljøene vi står overfor. Et hovedperspektiv er at både mangfold og et representativt utvalg skal prioriteres.

11. HANDLINGSPLAN

Det er gjort en del for å bevare våre kulturminner, men mange kulturminner forringes etter hvert. Det kan skyldes uvitenhet, manglende ressurser, press fra utbyggere m.m. Det trengs en rekke tiltak for at vi skal kunne ta vare på vår kulturarv på en bedre måte. De fleste kulturminner og miljøer er i privat eie, men de er likevel del av vår felles kulturarv. Alle tiltak bør derfor skje i nært samarbeid med eierne. Gjennomføring av følgende tiltak vil være avhengig av stor frivillig innsats, men også av at kommunen avsetter noen økonomiske ressurser. Det er også muligheter til økonomisk støtte fra andre (for eksempel fylkeskommunen, Norsk Kulturminnefond), men det forutsetter at også kommunen bidrar.

Fornminner

Vi har en rekke fornminner, men erfaringsmessig er det mange flere som ikke er registrert. De vi kjenner til, er i liten grad synliggjort for markinger og andre besøkende.

Tiltak: Eventuelt nye funn av fornminner må meldes fra til Fylkeskonservatoren.

Enkelte av fornminnene velges ut og tilrettelegges for besøk. De må merkes og ryddes, og det må settes opp informasjonstavler.

Ansvar: Fylkeskommunen i samarbeid med grunneier og kommunen.

Kleberstensbrudd

Det fins flere gamle kleberstensbrudd i Marker. Det er ikke mange kommuner som har så mye klebersten. Kleber ble derfor valgt til kommunesten. Det er viktig å gjøre oppmerksom på disse kulturminnene som kleberstensbruddene utgjør. Noen av dem er forhistoriske og er dermed automatisk fredet. Det bør gjøres en nærmere undersøkelse av de eldste bruddene med henblikk på slik datering. Kanalmuseet har lenge planlagt et kleberstenssymposium på Ørje Brug, der man skal behandle klebersten både som en naturressurs, som kulturminne og som utsmykningsmateriale.

Tiltak: Informasjonstavle og merking til to av gruvene. Kommunen i samarbeid med museet.

Arrangere kleberstenssymposium på Ørje Brug. Ansvar: Kanalmuseet

Undersøkelse av de gamle kleberstensbruddene. Ansvar: Fylkeskonservatoren.

Kirker og kirkegårder

Vi har fire kirker og tre kirkegårder i Marker. På kirkegårdene fins en rekke gamle gravstøtter. Dette er verdifulle kulturminner. Gravminner eldre enn 60 år kan ikke fjernes før Fylkeskonservatoren har gitt sin vurdering.

Tiltak: Gravminnene registreres, og det lages en bevaringsplan for disse gravminnene.

Ansvar: Kirkelig fellesråd i samarbeid med Marker historielag.

Basmo festning (1693-1745)

Basmo festning er vårt eldste festningsanlegg. Det ble fredet i 1984. Gjennom en årrekke har Basmokomiteén hatt ansvar for gjenoppbyggingen av deler av det gamle festningstårnet med sikring og tilrettelegging av de bevarte velvingene. Det gjenstår nå fugging av det siste murarbeidet på tårnet, innsetting av en dør og en opprydding både utvendig og innvendig. Det har blitt satt opp nye informasjonstavler i år, og det er skrevet en brosjyre som ikke er trykket. Ellers mangler parkeringsplasser for å tilrettelegge bedre for besøk.

Selve festningskollen og et lite område rundt forterrenget er fredet, men ikke det mellomliggende området. Den gamle veien bandt disse to områdene sammen. Hele dette området bør derfor fredes.

Tiltak: Fugging av muren på tårnet, fugging og rydding.

Ansvar: Basmokomiteén.

Fredning av området mellom festningen og forterrenget. Ansvar: Fylkeskonservatoren.

Trykking av en brosjyre om Basmo festning.
Tilrettelegge parkeringsplass ved hovedveien.

Ansvar: Basmokomiteén.
Ansvar: Kommunen.

Ørjefortene fra 1905

Ørjefortene ble bygget i 1901-1903 og demolert i 1906. Nordre fort ble delvis restaurert i 1991, mens Søndre fort fortsatt er demolert, slik de ble i 1906. Forsvaret eier selve fortene, som ble fredet i 2004. Kommunen har påtatt seg ansvaret for sikring av fortene. Det er noen steiner i enkelte av murene på Nordre fort som er løse. De bør snarest sikres.

Mellom de to fortene lå det tidligere kaserneområdet (Ørjetun). Fortsatt er kommandantboligen, depotbygningen, telthuset og noen uthus bevart. Disse bygningene blir brukt til kulturformål m.m. Det er viktig å bevare utvendig disse gamle husene som en del av forsvarsmiljøet fra 1905.

Tiltak: Foreta murarbeider på Nordre fort. Ansvar: Uteseksjonen, kommunen.

Restaurere bygninger fra 1905 på Ørjetun.

Utarbeide og trykke en brosjyre om grensefestningene (Vittenbrgåsen batteri, Ørjefortene) og Fortrunden.

Regulere det gamle bygningsmiljøet på Ørjetun til spesialområde bevaring.

Ansvar: Kommunen.

Veier og broer

Tidligere hadde bøndene ansvar for å holde i stand hver sin rode av veien. Det ble satt opp rodestener. To av disse rodestenene er bevart, én ved Gunneng og en annen mellom Stikle og Buer. Ellers har vi en rekke gamle broer, som bør dokumenteres.

Tiltak: Sikre de to rodestenene. Ansvar: Kommunen.

Fotodokumentere gamle broer. Ansvar: Fotohistorisk forum.

Fløtning i Haldenvassdraget

Kommunen har to fløterhaker i sitt kommunevåpen. Det ble fløtet tømmer gjennom Haldenvassdraget fra 1300-tallet og til 1982. Både i hovedvassdraget og i sidevassdrag ble det tilrettelagt for fløtning med dammer, renner osv. Fortsatt fins det rester etter fløtningen. NVE har registrert alle fløtningsinnretninger i dette området. Denne registreringen er imidlertid gjort på et gammelt dataprogram som ikke er konvertibelt med det vi har i dag. Det vil koste kr. 12.000 å få overført dette.

Tiltak: Få konvertert disse dataene til dagens dataprogram. Ansvar: Marker kommune.

Haldenkanalen - Ørje sluser

Ørje sluser er Markers viktigste kulturminne fra nyere tid. De er dessuten de eldst bevarte slusene vi har i Norge, og er dermed et kulturminne av nasjonal betydning. Slusene med slusemester- og sluseassistentbolig og uthus er i dag regulert til spesialområde bevaring. 2009 er kulturminneår, og det er 150-årsjubileum for kanalbyggeren Engebret Soot. Det bør derfor fokuseres på kanalbyggeren og de kulturminnene som er tilknyttet det neste år.

Tiltak: Ustilling om Engebret Soot, kanalene, båtene m.m. i 2009. Ansvar: Museet.

Otteidkanalen

Otteid kanal ble bygget i årene 1825-1827. Det var den første nivåkanalen i Norge. Miljøet både på Vestre og Østre Otteid er regulert til spesialområde bevaring. I kulturminneåret 1997 ble kjerraten på Vestre Otteid valgt til Markers kulturminne. Den er nå svært gjengrodd og lite synlig. Dette bør det gjøres noe med. I en årrekke har Otteid grendehus arrangert Sootmarsjen til minne om kanalbyggeren og Otteidkanalen. Nå har de vedtatt å slutte med det. Det er mange som besøker Otteid, og det trengs nærmere informasjon om dette kulturhistorisk

interessante området. Det ville derfor være fint med en merket kulturhistorisk løype med informasjon under veis.

Tiltak: Rydding av trær og busker m.m. rundt kjerraten. Ansvar: ?

Informasjonstavler på både Vestre og Østre Otteid. Ansvar: Kommunen.

Merke en kulturhistorisk løype/sti rundt Skinnarbutjernet, med informasjon om historiske steder under veis. Ansvar: Kommunen, Grendehuset og historielaget.

Et enestående dampbåtmiljø

Marker har et enestående dampbåtmiljø. Det bør informeres bedre om de båtene som holder til ved Ørje Brug.

Tiltak: Lage en informasjonstavle om de gamle båtene på Ørje Brug. Ansvar: Kommunen, Stift. DS Engebret Soot og Kanalmuseet.

Skolehistorie

På loftet på Marker ungdomsskole har det i en årrekke vært innredet et skolemuseum. På informasjonsmøtet 05.02.2008 ble det foreslått at dette burde bli mer tilgjengelig. Allerede på forsommeren ble skolemuseet flyttet til Lundinstua på Ørje Brug.

Kulturhistoriske bygninger

Vi har mange kulturhistoriske bygninger og miljøer som det er viktig å ta vare på. Ved restaurering, påbygg og lignende er det viktig å ha kunnskaper om byggeskikk..

SEFRAK-registreringen

Denne registreringen omfatter hus som er bygd før 1900. Den ble foretatt på begynnelsen av 1980-tallet. Dette registeret benyttes ved byggesaksbehandlingen i kommunen. Det er imidlertid skjedd mye siden 1980-åra. Bygninger er revet, forfalt, påbygd m.m.

Registreringen trenger derfor å bli oppdatert. Dette arbeidet er så vidt startet opp. Også bygninger som er bygd etter 1900 kan være verneverdige. De SEFRAK-registrerte bygningene og de verneverdige fra 1900-tallet bør klassifiseres i ulike verneklasser:

- A. Svært høy (av nasjonal betydning og fredningsverdige)
- B. Høy (av regional og lokal betydning)
- C. Lav (svært ombygd eller forfallen, men likevel av en viss historisk interesse)

Ved søknad om de kommunale SMIL-midler som involverer kulturhistoriske bygninger, vil denne klassifiseringen bli lagt til grunn ved prioriteringen. Dette vil også bli vektlagt ved tildeling av bygningsvernmidler fra fylkeskommunen. Høy verneverdi er en forutsetning for å få tilskudd fra Norsk kulturminnefond. Samtidig vil det bli satt de strengeste kravene til vern ved byggesaksbehandlingen (reparasjon, vedlikehold og endring) av bygningene i A og B-klassen. (Vi har svært få bygninger i klasse A.) Det er derfor viktig å utarbeide en byggeskikkveileder med retningslinjer for vern.

Tiltak: Befaring av bygningene som er registrert i SEFRAK og av ev. verneverdige bygninger fra 1900-tallet. Lage en tilstandrapport og sortere dem i ulike bygningstyper og etter alder. Klassifisere bygningene etter verneverdi i henhold til Riksantikvarens verdisystem. Ansvar: Kommunen/Historisk interesserte.

Koble SEFRAK-data til bygningsregisteret GAB (Grunneiendom, Adresse, Bygning).

Gjøre dette tilgjengelig på kommunens internett-side. Ansvar: Kommunen.

Utarbeide byggeskikkveileder med retningslinjer for vern som informasjon til eiere og til bruk ved byggesaksbehandling av kulturhistoriske bygninger.

Sende denne byggeskikkveilederen til eiere av disse bygningene. Ansvar: Kommunen.

Selv om befaringen av de SEFRAK-registrerte bygningene ennå ikke er gjennomført, kan vi allerede nå trekke frem noen bygninger og bygningsmiljøer – utenom de som allerede er fredet eller regulert til spesialområde bevaring - som er spesielt verdifulle.

Sootgården (Zimmergården)

Denne bygningen ble bygget av kanalbyggeren Engebret Soot. Fortsatt eier etterkommere av han bygningen. Sett i sammenheng med det øvrige bygningsmiljøet på Østre Otteid, er det kanskje den eneste bygningen (bygningsmiljøet) i Marker (utenom sluse/sluseområdet) som kan klassifiseres som fredningsverdig (klasse A).

Tyndelsrudtunet

Tyndelsrud-tunet ett av de eldste hele gårdstunene i Østfold, og er derfor av regional interesse. Den består av våningshus, stabbur og låve fra 1700-tallet og ei mindre stue fra 1836. Spesielt tømmerlåven med halmtak er kulturhistorisk verdifull. Den ble restaurert av venneforeningen for Tyndelsrudtunet på 1990-tallet. I mellomtiden har halmtaket blitt delvis ødelagt, og stua fra 1836 er blitt nokså forfallen og trenger snarlig restaurering.

Tiltak: Halmtaket må snarlig repareres ev. må det legges på bølgeblekk for å redde låven.

Stua fra 1836 må restaureres. Ansvar: Privat/Venneforeningen for Tyndelsrud.

Regulere tunet til spesialområde bevaring. Ansvar: Kommunen/Vennefor./privat eier.

Vestgårdstua

Dette er et svalgangshus som stod på Vestgård. Eierne hadde ingen bruk for bygningen og ville ha den fjernet. Medlemmer av Venneforeningene for Kanalmuseet og for Engebret Soot brukte mange timer med å ta den ned. Nå skal den gjenreises på Storemoen, like vest for Nordre fort. Mesteparten av finansieringen er i orden.

Tiltak: Ev. tilskudd til slutføring av restaureringen.

Ansvar: Stiftelsen Haldenvassdragets Kanalmuseum.

Åsmundrudstua

Det gamle våningshuset på Åsmundrud er fra ca. 1730. Sammen med det gamle stabburet, en mektig gammel eik og en gammel kjone er dette et verdifullt kulturhistorisk miljø. Åsmundrudstua og kjona ble i sin tid gitt til kommunen med tanke på et bygdetun, men i 1999 ble bygningene tilbakeført til eieren av Åsmundrud gård. Tiltak: Regulere til spesialområde bevaring. Ansvar: Kommunen.

Modalen

På Modalen i Nebba er det et kulturhistorisk meget interessant gårdstun. Både våningshus, låve, stabbur og kjeller er fra 1700-tallet, mens fjøs og kvernhus er fra 1800-tallet.

Husmannsplasser og andre plasser

I Marker har det vært svært mange husmannsplasser. Etter hvert som det ble andre yrkesmuligheter, ble de fraflyttet, de minste plassene først. Det er ikke mange av dem som er bevart. Det er derfor viktig å ta vare noen av disse plassene, som har vært hjem for så mange av Markers befolkning.

Ekenes

Ekenes ligger i skogen øst for Engsødegård. Det var en gang to husmannsplasser på Ekenes. I 1996 ville Saugbrugsforeningen brenne ned den gamle stua på den siste Ekenesplassen. Det

var en av de få husmannsstuene som var bevart i Marker. Venneforeningen Haldenvassdragets Kanalmuseum fikk tatt den ned, og den ligger lagret på Ørje Brug.

Tiltak: Ekenesstua bør gjenreises på Storemoen, vest for Nordre fort.

Ansvar: Venneforeningen/Stiftelsen Haldenvassdragets Kanalmuseum.

Jørnehaugen

Øst for Svendsbykrysset i nordøstre Rødenes var det mange taterfamilier som slo seg ned på 1800-tallet. Det skal ha vært 13 - 14 stuer her, men bare én av disse stuene står igjen. Det er Nedre Jørnehaugen. Den hører til Jåvall gård og har blitt restaurert av en venneforening. Her trengs det et informasjonsskilt. De øvrige stuetomtene er merket av historielaget.

Det er planer om en ATV-bane i sandgropa som ligger mellom Jørnehaugen og hovedveien.

Det er viktig at denne banen blir lagt i god avstand fra Jørnehaugen.

Tiltak: Informasjonsskilt på Jørnehaugen. Ansvar: Kommunen/Marker historielag.

ATV-banen må anlegges i god avstand fra Jørnehaugen.

GPS-registrering av kulturminner

Det arbeides nå for å registrere kulturminnene med GPS, bilder og historie. Dette skal legges ut på nettet. Fornminnene skal legges inn i Riksantikvarens kulturminnebase Askeladden.

Tiltak: Kulturminner skal registreres med GPS digitalt, bilder og opplysninger og legges ut på internett. Ansvar: Østfold historielag, Marker historielag og Fylkeskonservatoren.

Registrering og kartfesting av gamle navn

Mange gamle navn er i ferd med å gå tapt. Historielaget startet med en registrering og kartfesting av gamle navn på jorder og andre steder. Disse navnene kan ofte fortelle en historie som ellers kan være tapt. De fysiske sporene er forsvunnet, men historien lever videre i navnene, for eksempel Ulvstuejordet og Smiåsen.

Tiltak: Fullføre registreringen av gamle navn. Ansvar: Historielaget.

Lokalhistorisk avdeling

Det er mange som etterspør lokalhistoriske og slektshistoriske opplysninger.

Tiltak: Innrede en lokalhistorisk avd. i biblioteket. Ansvar: Biblioteket.

Utarbeide en lokalhistorisk litteraturliste. Ansvar: Biblioteket.

OVERSIKT OVER TILTAK:

Tiltak	Sted	Spesifisering	Ansvar
Fredning	Basmo	Mellom-området	Kom./Basmokomiteén
Spesialområde Bevaring	Ørjetun	De gamle bygningene (kaserneområdet fra 1905)	Kommunen
	Tyndelsrud	Det gamle tunet	Kommunen/Vennefor.
	Åsmundrud	De gamle bygningene	Eierne/Kommunen
Bevaringsplan	Kirkegårdene	Eldre gravstøtter	Kirken/Historielaget
Kulturhistorisk løype	Otteid	Rundløype Vestre - Østre Otteid	Kom./Grendehusstyret/ Historielaget
SEFRAK- Registreringen	Bygn. fra før 1900 i kom.	Ajourføre/klassifisere	Kommunen/Historie-lag, Venneforeninger
	”	Byggeskikkveileder	Kommunen
Registrering og digitalisering	Kulturminner i Marker	Registrere med GPS og foto	Historielaget
Fløtningsminner	Vassdragene	Hoved/sidevassdrag	Kommunen
Restaurering	Storemoen	Reise Vestgårdstua	Stift. Haldenvass- dragets Kanalmuseum
	Storemoen	Reise Ekenes	” ”
	Tyndelsrud	Taket på låven Stua fra 1836	Venneforeningen for Tyndelsrudtunet
Informasjonstavler	Flere steder	Fornminner	Fylkeskonservator/kom.
	Ø. Otteid	Info-plakat (har tavle)	Kom./Grendehusstyret
	V. Otteid	” ”	Kom./Grendehusstyret
	Flyktn.ruter	Info-plakater	Kommunen
	Jørnehaugen	Taterbosted	Kommunen/Vennefor.
	Marker	2 kleberstensgruver	Kommunen
Brosjyrer	Basmo	Trykking	Kom./Basmokomiteén
	Ørjefortene	Utarb./trykke	Kommunen
	Rødnes kirke	” ”	Kom./Menighetsrådet
Hefte	Rødnes kirke	Utarb./trykk Tilskudd	Menighetsrådet
Utstilling	Kanalmuseet	Kulturminneåret	Kom./Vennefor. museet
Sikring:	Nordre fort	Sikre murverk	Kommunen
	V. Gunneng og v. for Buer	Sikre rodestener og rydde rundt	Kommunen. Uteseksjon
Navneinnsamling med kartfesting	I resten av Marker	Digitalt kartfeste	Historielaget
Lokalhistorisk bygdesamling	For Marker	Dataregistrere	Historielaget
Lokalhist. avd. og litteraturliste	For Marker	På biblioteket	Biblioteket

TIDSPLAN

Prosjekter:	2009	2010	2011	2012
Fredning Basmo	x	X		
Reg. bevaring Tyndelsrudtunet			x	
” ” Ørjetun			x	
” ” Åsmundrud			x	
Bevaringsplan kirkegårder	x	X	x	
SEFRAK ajourføre og klassifisere	x	X	x	
Byggeskikkveileder m.	x			
Katalogisere/rydde bygdesamlingen	x			
Lokalhist. avd. på biblioteket	x			
Litt.oversikt lokalhistorie	x			
Navneinnsamling/kartfeste	x	X	x	

Prosjekter	2009	2010	2011	2012
Kulturhistorisk løype Otteid	Kr. 5.000			
Info-skilt Ø. Otteid	Kr. 4.000			
Info-skilt V. Otteid	Kr. 4.000			
6 info-skilt flyktningeruter	Kr. 12.000			
Jørnehaugen tavle + skilt		Kr. 5.000 Kr. 2.000		
Viken kleberstensgruve Kisselbergmosen ”		Kr. 5.000	Kr. 5.000	
Kleberstenssymposium			Kr. 10.000	
Info-skilt båtene på Ørje Brug		Kr. 4.000		
Info-skilt fornminner				Kr. 15.000
Brosjyre Basmo		Kr. 4.000		
Brosjyre grensefestningene			Kr. 4.000	
Brosjyre Rødenes kirke		Kr. 4.000		
Tilskudd hefte Rødenes kirke	Kr. 5.000			
Tyndelsrudlåven – taket	Kr. 25.000			
Vestgårdstua – restaurering		Kr. 25.000		
Ekenes husm.stue restaurere				Kr. 25.000
Reg./digitalisering k.minner		Kr. 3.000		
Utstilling kulturminner	Kr. 10.000			
Sikring mur Nordre fort	Kr. 2.000			
Rense/sikre tre rodestener		Kr. 3.000		
Byggeskikkveileder	Kr. 5.000			
Restaurer. stue Tyndelsrud			Kr. 25.000	
Registrering fløtningsminner		Kr. 12.000		
Diverse (info, restaur., utst.m.m.)	Kr. 3.000		Kr. 20.000	Kr. 25.000
	Kr. 75.000	Kr. 68.000	Kr. 64.000	Kr. 65.000